

*І. К. Альбрехт,
студентка факультету
іноземних мов
О. В. Гладка,
кандидат педагогічних
наук, доцент
Криворізький державний
педагогічний університет*

РОЗВИТОК УМІНЬ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Альбрехт І.К., Гладка О.В. Розвиток умінь монологічного мовлення старшокласників засобами проблемного навчання на уроках іноземної мови.

У статті розглянуто сутність та зміст монологічного мовлення, простежено спосіб формування відповідної компетентності у старшій школі. Основну увагу сфокусовано на специфіці застосування проблемного навчання на уроках іноземної мови; проаналізовано психолого-фізіологічні особливості старшокласників. Надано рекомендації для вчителів іноземних мов щодо розвитку умінь монологічного мовлення старшокласників засобами проблемного навчання та зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: уміння монологічного мовлення, проблемне навчання, іноземна мова, старшокласники.

Альбрехт И.К., Гладкая Е.В. Развитие умений монологической речи старшекласников средствами проблемного обучения на уроках иностранного языка.

В статье рассмотрены сущность и содержание монологической речи, прослеживается способ формирования соответствующей компетентности в старшей школе. Основное внимание сфокусировано на специфике применения проблемного обучения на уроках иностранного языка; проанализированы психолого-физиологические особенности старшекласников. Даны рекомендации для учителей иностранных языков по развитию умений монологической речи старшекласников средствами проблемного обучения и сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: умение монологической речи, проблемное обучение, иностранный язык, старшекласники.

Albrecht I., Hladka O. The development of monologue speech skills of high school students by means of problem-based learning in foreign language lessons.

The essence and content of monologic speech are described in the article, the way of formation an appropriate competence in high school is traced. The main attention is focused on the application of problem-based learning in foreign language lessons; the psychological and physiological characteristics of high school students are analyzed. Recommendations on the development of monologic speech skills of high school students by means of problem-based learning are given for foreign language teachers; conclusions are drawn from the study.

Key words: the skills of monologic speech, problem-based learning, foreign language, high school students.

Постановка проблеми. Згідно із «Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», старшокласники повинні давати чіткі, розгорнуті описи та презентації з відповідним виділенням головних положень та допоміжними деталями; робити чіткі, детальні описи широкого кола об'єктів, пов'язаних із своєю сферою інтересів; розвивати аргументацію, підкреслюючи належним чином основні положення там, де це потрібно; публічно висловлюватись на найбільш загальні теми з таким ступенем точності, швидкості та спонтанності, що не спричиняє утруднень або незручностей слухачеві; спонтанно висловлюватись на основі підготовленого тексту і розвивати цікаві положення, демонструючи помітну швидкість та легкість вираження [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та зміст поняття монологічного мовлення, особливості розвитку умінь монологу та формування мовної компетентності у старшій школі неодноразово ставали предметом обговорення у вітчизняній і закордонній науково-методичній літературі (М. Л. Вайсбурд, В. В. Віноградов, Т. Г. Вінокур, Н. Д. Гальскова, Н. І. Гез, І. О. Зимня, Н. П. Каменецька, О. О. Леонтьєв, Є. І. Нікітіна, М. П. Сенкевич, Л. В. Щерба, Х. Джеремі, Б. Джиліан, Ю. Джордж, Б. Дуглас та інші). Розвиткові проблемного навчання приділяли увагу такі науковці, як В. Т. Кудрявцев, І. Я. Лернер, О. М. Матюшкін, М. І. Махмутов тощо. Різномасштабність досліджень різних авторів зумовила вибір даної теми.

Актуальність дослідження забезпечується, з одного боку, тим, що проблема оволодіння монологічним мовленням засобами проблемного навчання недостатньо розроблена у методиці викладання англійської мови у старшій школі, а з другого — тим, що монолог є ефективним засобом розвитку мовленнєвих умінь і критичного та креативного мислення.

Мета статті полягає у розкритті проблеми розвитку монологічного мовлення засобами проблемного навчання та надання практичних рекомендацій учителям іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Говоріння є одним з чотирьох умінь, необхідних для повного оволодіння іноземною мовою. Говоріння буває монологічним та діалогічним. Аналіз досліджень таких науковців як Є. В. Абазовік, Є. Г. Азімов, Т. Г. Вінокур, Ю. Й. Пасов дозволив зробити висновок, що монологічне мовлення — це форма зв'язаної, композиційно правильної, логічно послідовної, грамотно і самостійно побудованої промови, яка звернена до співрозмовника або слухачів, включає в себе зрозумілість і виразність висловлювання з елементами інтонаційної організації мови і наявністю трьох головних елементів (вибір лексики, поєднання їх у пропозиції і формування структури контексту), єдність яких допомагає не тільки передати предметний зміст промови, а й висловити ставлення мовця за допомогою емоційного забарвлення висловлювання.

Як відомо, монологічне мовлення має такі комунікативні функції: інформативна, впливова, емоційно-оцінна [2].

Спираючись на вказані вище функції, О. В. Гомелева поділяє монологічне мовлення на кілька видів, а саме: монолог-повідомлення, монолог-опис, монолог-міркування, монолог-розповідь, монолог-переконання [7].

О. А. Бізікова зауважує, що цілісність монологу забезпечується його зв'язністю. «Ключем» до зв'язної побудови монологу є актуальне членування пропозицій, тобто виділення в них даного і нового [3].

Б. Джиліан та Ю. Джордж презентували низку вимог до монологічного мовлення, які слід враховувати при з'ясуванні стратегій і етапів його навчання, як-от:

- 1) мовлення має бути вмотивоване;
- 2) мовлення завжди адресоване співрозмовнику або аудиторії;
- 3) мовлення завжди емоційно забарвлене для мовця, який висловлює свої думки, свої почуття, своє ставлення до того, що він говорить;
- 4) мовлення завжди ситуативне [13].

Метою навчання монологу є формування мовленнєвих монологічних умінь, зокрема:

- 1) переказати текст, зробити опис, повідомлення, скласти розповідь;
- 2) логічно, послідовно розкрити задану тему;
- 3) обґрунтувати правильність власних суджень, включаючи у свою мову елементи міркування, аргументації. Усі названі вміння формуються в процесі виконання мовних і мовленнєвих вправ [1].

Навчання монологічного мовлення у школі включає в себе формування комунікативної компетентності з іноземної мови, що складається з таких підкомпетентностей: граматичної (аспект комунікативної компетентності, що включає знання лексичних предметів і правила морфології, синтаксису, семантики, граматики побудови речень і фонологію); дискурсивної (здатність утворити значуще цілісне висловлювання); соціолінгвістичної (розуміння соціального контексту, у якому відбувається спілкування цією мовою); стратегічної (використовується для компенсації недосконалих знань правил, втоми і неуважності) [14].

Існує багато способів формування та розвитку монологічного мовлення, але, на нашу думку, найбільш ефективним є спосіб проблемного навчання.

За визначенням В. Т. Кудрявцева, проблемне навчання це особливий тип навчання, характерною рисою якого є його розвиваюча щодо творчих здібностей функція [8]. Організація процесу проблемного навчання на уроці побудована на основі проблемної ситуації, проблемного питання та проблемного завдання.

І. Я. Лернер зазначав, що проблемне завдання — це спеціальна дидактична конструкція, що має на меті створення проблемної ситуації. Її основна особливість полягає в тому, щоб викликати в суб'єкта, школяра стан усвідомлюваної ним суперечності між знанням і незнанням, виходом з якої може стати тільки вирішення задачі. Цей стан і є проблемна ситуація [5].

В. Т. Кудрявцев вважає, що у пошуковій діяльності учня, спрямованої на вирішення проблемної ситуації, можна виділити чотири основні етапи:

- 1) виникнення самої проблеми і перших спонукальних стимулів до її вирішення;
- 2) глибоке усвідомлення і «прийняття» її учнем;
- 3) процес пошуків відповіді на «прийняту» суб'єктом проблему (аналіз умов проблемного завдання, актуалізація старих знань і вмінь, висунування гіпотез, їх обговорення та перевірка);
- 4) отримання остаточного результату і його всебічна оцінка [9].

За визначенням О. М. Матюшкіна, показником важкості проблемної ситуації для учня є не складність самого завдання і не абстрактний ступінь новизни засвоєваних знань, а той ступінь узагальнення, якого має досягти учень у процесі пошуку невідомого у проблемній ситуації.

Показник узагальнення є, таким чином, загальною одиницею процесів мислення людини, можливостей учня в засвоєнні нових знань і тієї основної ситуації, у якій здійснюється процес мислення [10]. У цьому полягає специфіка проблемного навчання.

Для того щоб успішно використовувати основні принципи проблемного навчання на уроках іноземної мови, потрібно враховувати особливості розвитку вмінь монологічного мовлення.

І. А. Бредіхіна виокремлює три етапи навчання монологічного мовлення:

I етап — підготовчий. Мета: формування матеріально-операціональної сторони говоріння. На цьому етапі відбувається вироблення мовних автоматизмів, навичок швидкого і безпомилкового використання фонетичного, лексичного, граматичного матеріалу.

II етап — навчання підготовленого висловлювання. Мета: формування змістової сторони говоріння. Етап підготовленого висловлювання навчає відбору мовних засобів, що відповідають меті комунікації. Увага гнучко розподіляється між формою і змістом. У центрі уваги знаходиться вираження змісту за допомогою адекватного логіко-структурного матеріалу.

III етап — навчання невідготовленої мови. Формування і розвиток умінь ініціативної мови, вільного говоріння [4].

Є. Н. Соловова у методиці навчання іноземних мов виокремлює два основні шляхи формування вмінь монологічного мовлення: «зверху вниз» та «знизу доверху». Перший шлях передбачає розвиток фонологічних навичок на основі прочитаного тексту. Другий шлях пов'язаний із розвитком цих навичок без опори на текст, відштовхуючись лише від тематики і проблематики обговорюваних питань, вивченої лексики, граматики, а також мовних структур [12].

Для ефективного застосування методик навчання монологу нам необхідно з'ясувати психофізичні особливості старшокласників. У сучасній психологічній літературі визначено, що старший шкільний вік припадає на 16–18 років. Найбільшою відмінністю між підлітками і дітьми вважається те, що в підлітків під час дорослішання розвинулася велика здатність до абстрактного мислення. Іншими словами, їхній інтелект починає працювати, і вони можуть оперувати більш абстрактним ідеями, висуваючи концепції, на які не здатні діти. Учні-підлітки мають великі здібності до навчання і величезний потенціал для творчого мислення, тому багато підлітків із готовністю розуміють і приймають необхідність учитися [15].

Окрім цього, старшокласник вирізняється відносно високим культурним рівнем і кругозором, високим ступенем пізнавально-логічної поведінки, що визначає вподобання та інтереси, самостійність, вміння зосередитися, негативним ставленням до механічних прийомів закріплення. У старшокласника виникає інтерес до країни мови, що вивчається, її історії та культури [6].

Проведене дослідження дозволило нам запропонувати такі методичні рекомендації, реалізувати які можна на уроках формування мовленнєвої компетентності:

- на таких уроках бажано показувати учням малюнки, описуючи які вони будуть розвивати непідготовлене монологічне мовлення;

- так само для цих цілей, в залежності від тематики занять, можна давати старшокласникам завдання розповісти про свої майбутні плани, на що вони охоче погодяться;

- вчитель зобов'язаний стежити за тим, що в даний момент часу (епохи) особливо привертає інтерес підлітків, що може їх значно мотивувати заговорити іноземною мовою;

- задля впровадження елементів проблемного навчання можна запропонувати прочитання учнями тексту із подальшими відповідями на задалегідь підготовлені запитання, але не на такі, що вимагають переказу сухих фактів, а такі, що передбачають необхідність логічних міркувань, зіставлень нових знань з уже раніше отриманими, щоб у такий спосіб дійти нового висновку;

- для розвитку підготовленого монологічного мовлення як домашнє завдання слід давати учням виконати проект, але такий, що залучає кілька видів пам'яті одночасно, тобто поєднує презентацію мовлення того, хто виступає, і завдання для глядачів/слухачів;

- для розвитку монологічного мовлення старшокласників засобами проблемного навчання рекомендується використовувати такі теми: «Я, моя родина», «Мої друзі», «Спорт і дозвілля», «Наука і технічний прогрес», «Природа і довкілля», «Подорож», «Робота і професія», «Живопис і мистецтво».

Проведене дослідження дозволило нам зробити такі **висновки**. Аналіз наукової літератури щодо змісту та специфіки монологічного мовлення розкрив сутність проблемного навчання на уроках іноземної мови. Виявлено, що пошукова діяльність учнів складається з чотирьох основних етапів, зокрема: виникнення проблеми, усвідомлення її учнем, процес пошуку та отримання остаточного результату; на здатність старшокласників навчатися монологічного мовлення впливають також психолого-фізіологічні фактори. Визначено три етапи розвитку вмінь

монологічного мовлення старшокласників засобами проблемного навчання, а саме: підготовчий, навчання підготовленого висловлювання та навчання непідготовленої мови. Розвиток навичок монологу старшокласників може здійснюватися двома шляхами: «зверху вниз» та «знизу доверху». Сформульовано методичні рекомендації, зреалізувати які можна на уроках формування мовленнєвої компетентності. **Перспективним** вбачається вивчення особливостей розвитку вмінь монологічного мовлення засобами проблемного навчання на початковому та середньому етапах навчання.

Список використаної літератури

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). // Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. М.: Издательство ИКАР. 2009. URL: https://methodological_terms.academic.ru/
2. Багрова А. Я. Формирование навыков и умений монологического высказывания. Методика преподавания и лингводидактика. // А. Я. Багрова. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-navykov-i-umeniy-monologicheskogo-vyskazyvaniya-v-sredney-shkole-osnova-obucheniya-kommunikativnoy-kompetentsii-na/viewer>
3. Бизикова О. А. Развитие монологической речи у дошкольников: Учебное пособие для студ. высш. учебных заведений. Нижневартгоск: Изд-во Нижневартгоск. ун-та, 2014. 235 с.
4. Бредихина И. А. Методика преподавания иностранных языков: Обучение основным видам речевой деятельности: учеб. пособие / И. А. Бредихина; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2018. 104 с.
5. Брызгалова С. И. Проблемное обучение в начальной школе: // С. И. Брызгалова. /Учеб. пособие. Изд. 2-е, испр. и доп. / Калинингр. ун-т. Калининград, 1998. 91 с.
6. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. // Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. 6-е изд., стер. М.: Издательский центр «Академия», 2009. 336 с.

7. Гомелева О. В. Типологические особенности текста для обучения монологической речи/ О. В. Гомелева // Интенсификация обучения речевой деятельности в языковом вузе. Алма-Ата, 1988. С. 68–71.
8. Кудрявцев В. Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. // В. Т. Кудрявцев. М.: Знание, 1991. 80 с. URL: <http://tovievich.ru/book/obrazovanie/6383-vtkudryavcev-problemnoe-obuchenie-istoki-suschnost-perspektivy.html>
9. Кудрявцев В. Т. Психология технического мышления. // В. Т. Кудрявцев. М., «Педагогика», 1975. 304 с.
10. Матюшкин А. М. Теоретические вопросы проблемного обучения. // А. М. Матюшкин. Сов. педагогика, 1971, № 7, С. 38–47: URL: <http://www.persev.ru/book/am-matyushkin-teoreticheskie-voprosy-problemnogo-obucheniya>
11. Ніколаєва С. Ю. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. // С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
12. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам. Базовый курс лекций: пособие для студентов пед. вузов и учителей. // Е. Н. Соловова. 3-е изд. М. : Просвещение, 2005. 239 с.
13. Brown G., Yule G. Teaching the Spoken Language. Cambridge: “Cambridge University Press”. 2001. 197 с.
14. Douglas Brown H. Principles of language learning and teaching. 4th edit. “Longman” 2000. 350 с.
15. Jeremy Harmer. How to Teach English. 2nd edit. “Pearson Education Limited”. 2010. 288 с.